

Boken om staden

En antologi om svensk stadshistoria anmäls av Klas Östman.

Antologin *Den svenska staden* tillkom i samband med Katarina Düners TV-serie *Drömmen om staden*. Men medan TV-serien hade det där svårutvecklade långsamma tempot och högtidliga anslaget – Och Nu Blir Det Konst – som kulturprogram brukar ha, så sträckliste jag boken.

Lite överraskande med tanke på att avsnitt om Nils Ahlbergs "Stadsgrundningar och gätregleringar: Svensk stadsplanering under trehundra år" inte borde vara några kioskvaltare, men liksom medförfattarna skriver Ahlberg både avspänt och koncist. De svenska stadsbildernas framväxt borde naturligtvis intressera fler än specialister.

Sten Rentzhogs studie över fasadernas utformning i den gamla svenska trähusbyggnaden öppnar säkert ögonen på många läsare. Den avancerade panelarkitekturen i de återstående trästadsområdena kan inte avfärdas som pittoresk snickarglädje, den bjuder på massor av arkitektonisk uppfinningsrikedom och lokala stilar. I nästan varje stad finner man märkliga särdrag. Karlshamnbornas förkärlek för joniska pilastrar har exempelvis ingen motsvarighet någonstans i Sverige.

Rentzhog – som också varit omstridd chef för Historiska museet – disputerade en gång i tiden på den svenska panelarkitekturen, och alla de drygt 20 författarna är väl kvalificerade på sina olika områden. Hans Andersson, professor i medeltidsarkologi, skriver om den medeltida staden. Marie Nister, forskningsrådsprofessor i industriminnesforskning, om fabriksstaden och arkitekturprofessor Björn Linn om arkitekturtycket. Det är utmärkta uppvisningar i hur man bär lärdom med lätthet.

För lite om människor

En kritisk brasklapp vill jag ändå skjuta in. Nog hade det varit intressant med perspektiv från forskare som agnat sig åt sociala och ekonomiska processer i den svenska staden? Frågan om själva genomförandet av stadsplaner och arkitekturdrömmar – konfliktytorna mellan politiker, tjänstemän, markägare och näringsliv – hade då kunnat belysas bättre. Och kanske hade läsaren kunnat få veta något om stadens invånare. Nu blir det väl mycket hus och för lite om människorna som bodde i dem.

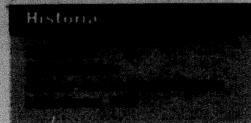
Fast det känns smågälligt att anmärka på saker som inte tagits upp, när det som finns med är så bra. *Den svenska staden* understryker än en gång att den som vill veta något gör klokt i att låsa en bok i stället för att se på TV.

KLAS ÖSTMAN

Bankiren som sade emot Führern

En av Tredje rikets märkligaste gestalter är riksbankschefen Hjalmar Schacht. Folke Schimanski anmäler en biografi.

En höstmorgon 1871 steg William och Constanze Schacht ombord på ett fartyg i Köpenhamn med destination New York. William som kom från Schleswig-Holstein och Constanze som var danska till börden anpassade sig snabbt i sitt nya hemland, blev genast fullblodsamerikaner och deras store hjälte var Horace Greeley, liberal journalist och pionjär inom den amerikanska nykterhetsrörelsen. 1877 föddes andre sonen, Hjalmar Horace Greeley Schacht. De anade inte hur illa det namnet skulle passa pojken senare i livet.

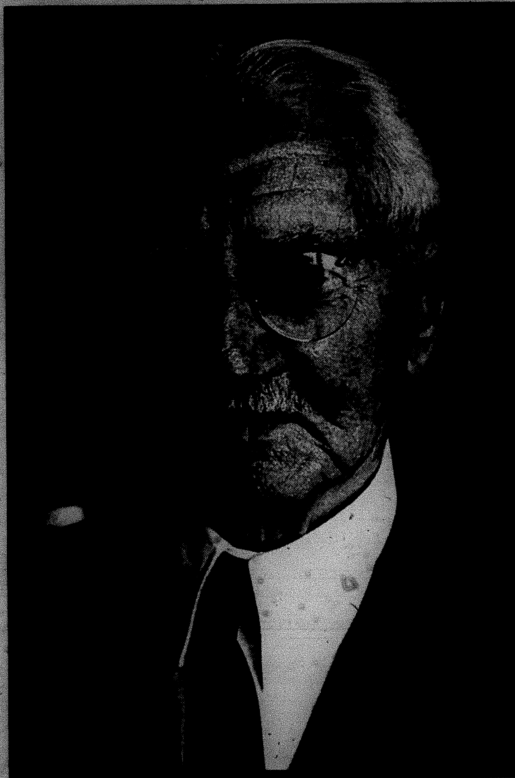

Eftersom det inte gick vägen i Amerika återvände familjen till Tyskland. Hjalmar fick trots föräldrarnas blygsamma villkor en god utbildning och doktorerade 1899 vid universitetet i Kiel. Karriären som ekonom började med att han läste en annons i en berlingtidning, en medhjälpare söktes till en klubb för ledande tyska industrimän. Han fick jobbet för att han var "ende sökande som dök upp i mörk kostym". Den långväxte Schacht var städe en korrekt och något gammaldags uppenbarelse med sin höga krage, mittbens och ständiga cigarr.

Blixtkarriär i bankvärlden

Det var det enda jobb som Schacht någonsin sökte. Han gjorde blixtkarriär inom bankvärlden och gifte sig med dottern till en prussisk polischef. Efter kejsardömet fall var Schacht med och bildade det liberala Deutsche Demokratische Partei, som förordade parlamentarism efter engelskt snitt. Han blev känd i höga kretsar och fick av regeringen i november 1923 ansvaret för att göra slut på den galopperande inflationen. Det gjorde han genom att införa en ny valuta, Rentenmark, varav en mark ersatte en trillion gamla. Schacht blev "bankmannen som räddade sitt land". Som tack utnämnde president Ebert honom till riksbankschef.

Framgent skulle Schacht spela en stor roll när det gällde att reglera de orimliga skadeståndskrav, som segrarmakterna lägt Tyskland i Versailles-fördraget. Schachts taktik var att visa att landet egentligen inte var i stånd att betala och att hitta kluriga lösningar för att lätta skuldbördan. Han ägde en förmåga att komma på vänskaplig fot med bankmän och politiker i segrarländerna, framför allt i USA. Han byggde upp ett internationellt kontaktnät, där hans perfekta engelska kom väl till pass. Han kunde dock

Den gamla röven. Förre riksbankschefen, finansministern, koncentrationslägerfångnen och privatbankiren doktor Hjalmar Horace Greeley Schacht kort före sin 90-årsdag för 30 år sedan.

Foto: DPA/PRESSENS BILD

inte påverka Youngplanen, som visserligen planade ut amoreringskrigarna mot krigskadeståndet men skulle ha inneburit att slutlikviden skett kring sekelskiftet! Det tog honom så hårt att han våren 1930 lämnade sin ställning som riksbankschef.

Gick inte med i partiet

Sitt rykte som finansgeni behöll han. I januari 1931 träffade han för första gången Führern. Den kosmopolitiska Schacht hade blivit alltmärk patriotisk, förbittrad över allierades behandling. I sin förhandling om skadeståndet fick de tyska delegaterna stå, eftersom det inte fanns några stolar åt dem! Schacht gick aldrig in i NSDAP men hoppades kunna motverka partiets radikalisering. Han trodde sig kunna "leda nationalsocialisterna på den rätta vägen".

Schacht hyste i början en viss beundran för Hitler men höll distans mot de plebejiska brunskjortorna. Åtskilliga *Parteiengenossen* var misstänkta finansmot den individualistiska finansnobben. Men Hitler såg honom som en tillgång, han var "en arier som kunde lura skjortan av judarna". Han utsågs till riksbankschef i mars 1933 och därefter till finansminister.

Nazidiktaturen gav Schacht möjlighet att själv agera diktatoriskt utan att ta hänsyn till ämbetsressen. Hans mål var att få bakt med den enorma arbetslösheten och skaffa

Herr Reichskanzler. Dessförinnan hade han stoppat riksbanksmedel till uppriktningen, som han fann inflationsdrivande.

Hustrun Luise Schacht var däremot hängiven nazist. Av den amerikanske ambassadörens maka beskrivs hon som en moderlig *Hausfrau* "med en stor swastika dinglande mellan de enorma brösterna". Makarna Schacht blev alltmera främmande för varandra. I början av kriget dog hon, till viss lättnad för maken.

Parteiengenossen var missförsämlig mot den individualistiska finansnobben: Hitler såg honom som en tillgång, han var "en arier som kunde lura skjortan av judarna".

I november 1942 skrev Schacht ett vågat brev till Hitler, där han bedömde det militära läget som hopplost. Han förordade fred innan det blev för sent. Sedan tog han kontakt med oppositionella kretsar och involverades i attentatet mot Hitler sommaren 1944. Efter denna händelse häktades han av Gestapo och under resten av kriget satt han inspärdd i fångelser och koncentrationsläger. Inga bevis om att han varit delaktig i kuppen kom fram. Schacht överlevde tredje riket.

1945 borde han ha varit en fri man. Men istället arresterades han av de allierade och ställdes inför rätta i Nürnberg. Den dåligt påläste åklagaren Jackson anklagade Schacht för att ha varit delaktig i förberedelserna för Hitlers angreppskrig. Men Jackson hade inte en chans mot den slipade Schacht, som fick motståndsmän att vittna till hans fördel. Anklagelsen om delaktighet i Hitlers krigsplaner kunde försvaret lätt avvisa.

Aktiv in i det sista

Men när han släpptes fri häktades han genast av tyska myndigheter. Flera processer följde och han blev inte helt frikänd förrän 1950. Sedan repade han sig snabbt. Innan han dog vid över 90 års ålder var han åter en välbärgad man. Han var då gift med en trettio år yngre kvinna och förblev in i det sista aktiv som bankman och som ekonomisk rådgivare i tredje världen.

Tyvärr lyckas inte John Weitz att förklara den snöda behandlingen av Schacht i en stat, där ex-nazister som Globke eller Kiesinger kunde nå toppbefattningar. Dessutom förekommer i boken smärre sakfel vad gäller namn och geografi. Men i själva porträttet visar han fram en mångfacetterad och spännande personlighet med stort personligt mod. Det är den tysksjudiske emigranten Weitz förtjänst att Hjalmar Horace Greeley Schacht fått det omdöme han synbarligen förtjänar.

FOLKE SCHIMANSKI